

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-153.2022.19>

УДК 37.091.12:159.923

Шапошнікова І. М.

РОЛЬ І МІСЦЕ САМООЦІНКИ У СИСТЕМІ САМОРОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

У статті розглянуто роль визначення адекватної самооцінки у професійному становленні педагога. Педагог повинен не лише вміти працювати над собою та самоудосконалюватися, а ще й помічати власні недоліки та усувати їх. Проаналізовано шляхи формування оптимальної самооцінки, які допоможуть здобувачеві освіти адаптуватися, знайти спільну мову з оточуючими та проявити свої позитивні якості.

Проведено наукове спостереження, в результаті якого з'ясовано, що більшість студентів мають оптимальну самооцінку, можуть критично до себе ставитися та швидко вирішувати проблеми, орієнтуючись на наявні здібності. Значно менша кількість здобувачів освіти не змогла оцінити себе оптимально, що свідчить про невміння аналізувати власні вчинки, сформовані якості тощо. Цей факт має негативний вплив на становлення майбутнього професіонала, адже особистість припиняє саморозвиватися.

Вказано, що самооцінку безпосередньо пов'язують із самоуправлінням, оскільки педагог може успішно працювати лише за умови всебічного самоаналізу, який дасть змогу швидко виконувати поставлені завдання, використовуючи при цьому творчий підхід.

Провідною формою активності здобувачів освіти освітнього рівня “бакалавр” є спілкування, що пояснюється специфікою обраної професії. Саме під час спілкування здобувачі освіти пізнають себе та інших, розвивають комунікабельність, вчаться визначати позитивні та негативні людські якості. Не менш важливою формою активності для студентів першого курсу є переживання, яке зумовлене зміною найближчого оточення, пізнанням нового. У процесі переживань особистість починає замислюватися над тим, як поводитися у колективі, що призводить до формування власної самооцінки. Доведено, що самооцінка може змінюватися залежно від зовнішніх і внутрішніх обставин, що і призводить до трансформації життєвих пріоритетів майбутнього педагога загалом.

Ключові слова: самооцінка, самоуправління, спілкування, переживання, діяльність.

Самооцінка є важливою складовою формування та розвитку якостей конкурентоспроможності майбутнього фахівця, яка пов'язана з однією із центральних потреб особистості – потребою у самоствердженні, із прагненням людини знайти своє місце у житті, що неминуче дотичне до такого важливого питання, як професійна діяльність. У сучасних умовах ця проблема все більше загострюється, оскільки знайти гідне місце роботи достатньо складно. Майбутньому спеціалістові потрібно володіти значною кількістю професійних та особистісних якостей. Така самооцінка як важлива складова особистості допомагає молодому фахівцеві реально оцінювати свої професійно-особистісні можливості щодо майбутнього працевлаштування.

Щодо визначення “самооцінка”, то у “Педагогічному словнику” подається таке тлумачення терміна: “Оцінка самого себе, своїх позитивних якостей і недоліків”.

Самооцінка характеризується за такими параметрами: 1 рівень – висока,

середня і низька; 2 – співвідношення з реальними успіхами – адекватна і неадекватна / завищена і занижена; 3 – особливості побудови – конфліктна і безконфліктна.

Об'єктом самооцінки можуть бути: предметна діяльність та її результати, поведінка людини, її моральні, розумові й фізичні якості, здібності, риси характеру, зовнішній вигляд, місце в системі взаємин з навколишніми тощо" [6, с. 120].

Останнім часом цією проблемою опікувалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: філософське осмислення проблеми саморозвитку особистості розглядали – М. Бахтін, Є. Коваленко, Л. Сідак, Б. Ценко та ін.; психологічні аспекти саморозвитку особистості висвітлювали – К. Абульханова-Славська, І. Бех, В. Бондар, О. Кащенко, Г. Костюк, Н. Кулик, С. Максименко, Б. Маккалум (В. McCollum), А. Маслоу, М. Троїцька та ін.; педагогічні аспекти саморозвитку аналізували – А. Асен, (А. Athan), Л. Бондаренко, Л. Бойс (L. Boose), Л. Зязюн, С. Матвійчина, О. Романовський, Г. Селевко, С. Сисоєва, І. Харламов, П. Харченко, Р. Цокур, О. Чудіна, А. Чурсіна, С. Ян (С. Yang) та інші.

Дотичними до проблеми саморозвитку є праці, які стосуються самовиховання, самовдосконалення особистості (А. Калініченко, Л. Рувинський, Т. Шестакова та ін.).

Мета статті – схарактеризувати роль і місце самооцінки у системі саморозвитку здобувачів освіти шляхом обстеження їх за методикою визначення самооцінки.

Отже, для обстеження було обрано здобувачів освіти першого та четвертого курсів, які опановують професію вчителя початкової школи педагогічного факультету за обраними освітніми програмами; загальна кількість обстежуваних склала 80 осіб (40 респондентів першого і 40 – четвертого курсу).

Запропонована методика визначення рівня самооцінки вміщувала чотири блоки якостей, кожен із яких відображав один із рівнів активності особистості: спілкування, поведінка, діяльність, переживання. Кожен із блоків мав 20 слів, що характеризували позитивні якості людини. Також наводилося коротке тлумачення кожної із якостей. Перший етап обстеження полягав у тому, що кожному із учасників надавалася інструкція та чистий аркуш паперу. Обстежувані повинні були поділити аркуш паперу на чотири рівні частини і позначити їх римськими цифрами I, II, III, IV. Потім у кожному з наборів якостей вони виписували саме ті, які вважали значущими для себе або ідеальними, разом з їхніми номерами, які якості та скільки їх повинно бути, кожен вирішував самостійно, наступний етап полягав у позначенні якостей, якими респондент володіє реально із набору виписаних ідеальних якостей.

Обробка здійснювалася за допомогою формули $b=p/j \cdot 100\%$, де b – відсоткове значення, p – кількість позначених реальних якостей, якими володіє респондент, та j – кількість виписаних їми ідеальних якостей. Результати було співставлено з оцінною шкалою.

Таблиця 1

Психодіагностична шкала рівнів самооцінки

	Рівні самооцінки (%)						
	Неадекватно низький	Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий	Неадекватно високий
Чоловіки	0 – 10	11 – 34	35 – 50	46 – 54	55 – 63	64 – 66	67 і більше
Жінки	0 – 15	16 – 37	38 – 46	47 – 56	57 – 65	66 – 68	69 і більше

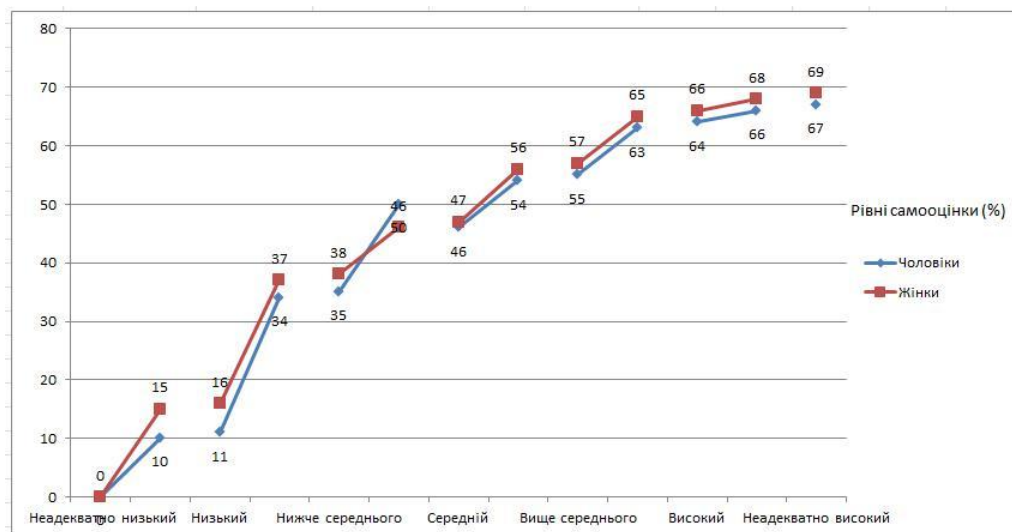

Рис. 1. Психодіагностична шкала рівнів самооцінки

Серед обстежених здобувачів освіти першого курсу освітнього рівня “бакалавр” загальний рівень самооцінки коливався в межах від низького до неадекватно високого.

Таблиця 2

Показники рівнів самооцінки здобувачів освіти I та IV курсів (%)

Порівняльний аналіз рівнів самооцінки студентів I та IV курсів (%)						
	Рівні самооцінки					
	Низький	Нижчий за середній	Середній	Вищий за середній	Високий	Неадекватно високий
I курс	3,84	19,23	7,69	23,08	23,08	23,08
IV курс	0	10,53	26,32	5,26	21,05	36,84

Як видно з табл. 2, майже кожен четвертий студент першого курсу має вищий за середній, високий та неадекватно високий рівень самооцінки. За таких обставин кожний п'ятий студент має нижчий за середній рівень самооцінки. Для того, щоб зробити правильні висновки стосовно отриманих

результатів обстеження, потрібно з'ясувати, що ж таке самооцінка, яким чином вона формується, що означає "рівень самооцінки", яким він може бути і як він впливає на особистість, її діяльність, поведінку тощо.

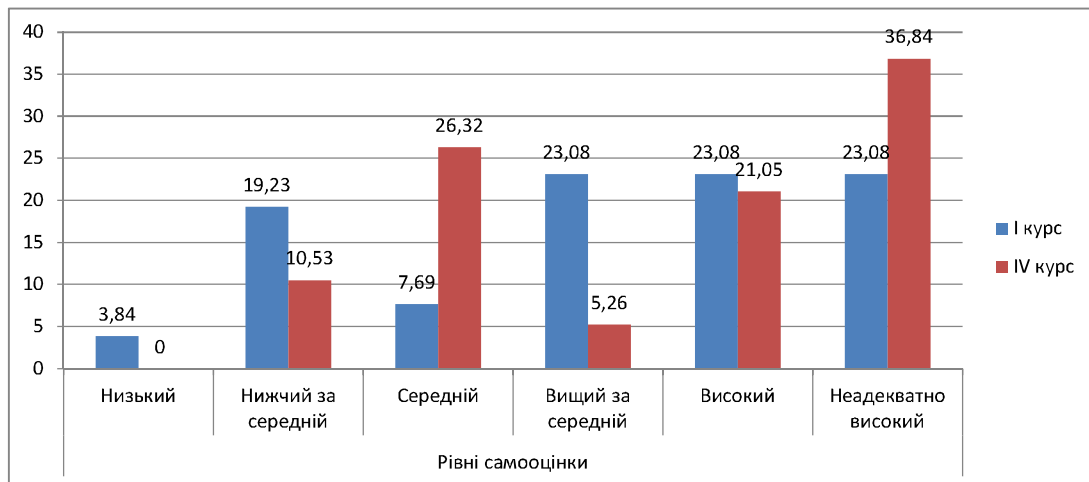

Рис. 2. Порівняльний аналіз рівнів самооцінки студентів I IV курсів (%)

Під впливом оцінювання оточуючих у особистості поступово складається власне ставлення до себе та самооцінка цілісної особистості, а також окремих форм власної активності, зокрема: спілкування, поведінки, діяльності, переживань тощо. Існує три моменти, які є суттєвими для розуміння самооцінки:

– по-перше, важливу роль у її формуванні відіграє співставлення образу реального "Я" з образом ідеального "Я", тобто з уявленням про те, якою людина хоче бути (той, хто досягає в реальності характеристик, що визначають для нього ідеальний "образ Я", повинен мати високу самооцінку), якщо ж людина відчуває розбіжності між цими характеристиками та реальністю своїх досягнень, її самооцінка, вірогідно, буде низькою;

– по-друге, важливий для формування самооцінки, пов'язаний з тим, що людина схильна оцінювати себе так, як, на її думку, вона оцінюється іншими людьми;

– по-третє, ще один фактор, який впливає на природу та формування самооцінки, полягає в тому, що людина оцінює успішність своїх дій та проявів крізь призму власної ідентичності. Вона відчуває задоволення не від того, що просто робить добре, а від того, що обрала певну справу і саме її робить добре.

Самооцінка не є постійною, вона змінюється залежно від обставин. Усвідомлення нового оцінювання може змінювати значення засвоєних раніше. Наприклад, якщо студент вчиться добре, показує успіхи у навчанні кращі за інших студентів, то він почуває себе задоволеним, оскільки визнається іншими студентами та викладачами. Однак, ця позитивна самооцінка може бути порушеною, якщо успішність, як цінність, буде витіснена на другий план у колі одноліток іншим ціннісним орієнтиром, наприклад, спортивними досягненнями.

Відомо також, що самооцінка може бути оптимальною та неоптимальною. При оптимальній, адекватній самооцінці особистість правильно зіставляє свої можливості та здібності, достатньо критично ставиться до себе, намагається реально дивитися на власні невдачі та успіхи, ставити перед собою цілі, які можна досягнути насправді. Інакше кажучи, адекватна самооцінка є підсумком постійного пошуку реальної міри, тобто без надлишкової переоцінки, але й без надлишкової критичності до своїх спілкування, поведінки, діяльності, переживань. До оптимальної самооцінки відносять “високий рівень” та “рівень, який вищий за середній” (особистість заслужено цінує, поважає себе, задоволена собою), а також “середній рівень” (особистість поважає себе, але знає свої недоліки і прагне до самовдосконалення, саморозвитку). Але самооцінка може бути й неоптимальною – занадто завищеною або занадто заниженою.

На основі неадекватно завищеної самооцінки у людини виникає неправильне уявлення про себе, ідеалізований образ своєї особистості та можливостей, власної цінності для оточуючих, для спільної справи. У таких випадках людина йде на ігнорування невдач заради збереження звичної високої оцінки самої себе, своїх вчинків, справ. Сприймання реальної дійсності спотворюється, ставлення до неї стає неадекватним – чисто емоційним. Раціональне зерно оцінювання випадає повністю. Неуспіх постає як наслідок чийось заздрощів або обставин, які несприятливо склалися.

Якщо завищена самооцінка пластична, змінюється у відповідності до реального стану справ – підвищується при успіхах та знижується при невдачах, то це може сприяти розвитку особистості, оскільки їй необхідно прикладати максимум зусиль для досягнення поставлених цілей, розвивати свої здібності та волю.

Самооцінка може бути й заниженою, тобто нижче реальних можливостей особистості. Це призводить до невпевненості у собі, нерішучості та відсутності сміливого прагнення, неможливості реалізувати свої здібності. Такі люди не ставлять перед собою важкодосяжних цілей, обмежуються вирішенням буденних завдань, надто критичні до себе.

Занадто висока та занадто низька самооцінка порушує процес самоуправління, спотворює самоконтроль. Особливо це помітно у спілкуванні, коли особистості із завищеною чи заниженою самооцінкою виступають причиною конфліктів.

Особистості із заниженою самооцінкою занадто вимогливі до себе і ще більш вимогливі до інших, не вибачають жодного “промаху” або помилки, схильні постійно підкреслювати недоліки інших.

Повертаючись до отриманих результатів, визначимо, що переважна більшість обстежених студентів (53,85%) першого курсу мають оптимальну самооцінку. Це означає, що такі студенти адекватно оцінюють себе, поважають себе, прагнуть до самовдосконалення, саморозвитку. Студенти із оптимальною самооцінкою реально оцінюють ситуацію та свої можливості, впевнені у своїх силах, що є надійним показником стосовно їхньої майбутньої

професійної діяльності; решта обстежених мають неоптимальну самооцінку. До неї увійшли студенти, які в процесі обстеження показали неадекватно високий рівень самооцінки, нижчий за середній та низький. Причому, з неадекватно високим рівнем і з нижчим за середній та низьким рівнями виявилось майже порівну (23,08% та 23,07%) серед обстежених. Це означає, що частина студентів не реально оцінює свої можливості, занадто ідеалізує себе, а інша – навпаки не впевнена у власних силах, дуже вимоглива до себе і ще вимогливіша до інших. Таким людям важко працювати в колективі, важко спілкуватися з людьми, оскільки вони або не помічають власні помилки, не прислуховуються до думок інших, або навпаки, у всьому звинувачують себе, не мають власних думок тощо. Якщо в процесі навчання їхній рівень самооцінки не перейде в оптимальну самооцінку, то таким особистостям важко буде знайти місце роботи.

Хоча особистостям із завищеною самооцінкою легше конкурувати на ринку праці, ніж особистостям із заниженою самооцінкою. Оскільки люди із завищеною самооцінкою “беруть наполегливістю” та іншими особистісними якостями, такими, як схильність до лідерства, впевненість у своїх можливостях, цілеспрямованість тощо. Водночас такі люди, як правило, не можуть працювати в колективі, довго на робочому місці не затримуються, якщо не обіймають керівні посади.

За допомогою цієї методики також можна вирішити декілька дослідницьких та практичних завдань. На початку ми говорили про те, що існує декілька форм активності людини, зокрема: спілкування, поведінка, діяльність, переживання. Особистість можна розглядати і як суб’єкт самоуправління. Оскільки одночасне здійснення усіх цих форм активності є утрудненим, то особистість проявляє зацікавленість до однієї-двох сфер свого життя. Дійсно, кожен спостерігав за людьми, які живуть “у світі людей”, “у замкненому світі”, “у світі справ” та “світі почуттів”. Природньо буде припустити, що обстежувані частіше обирають якості у тій сфері, яка їх більше цікавить.

Таблиця 3

Розподіл форм активності здобувачів освіти I курсу за методикою визначення рівня їхньої самооцінки

<i>Розподіл форм активності здобувачів освіти I курсу за методикою визначення рівня їхньої самооцінки</i>	
<i>Назва</i>	<i>%</i>
Спілкування	42,3
Переживання	34,61
Діяльність	23,07
Поведінка	23,07

Підрахувавши кількість виписаних обстеженими “ідеальних” та “реальних” якостей за кожним із чотирьох блоків, а також їхнє відсоткове відношення, ми

мали можливість виявити провідний рівень активності студентів I курсу (рис. 3).

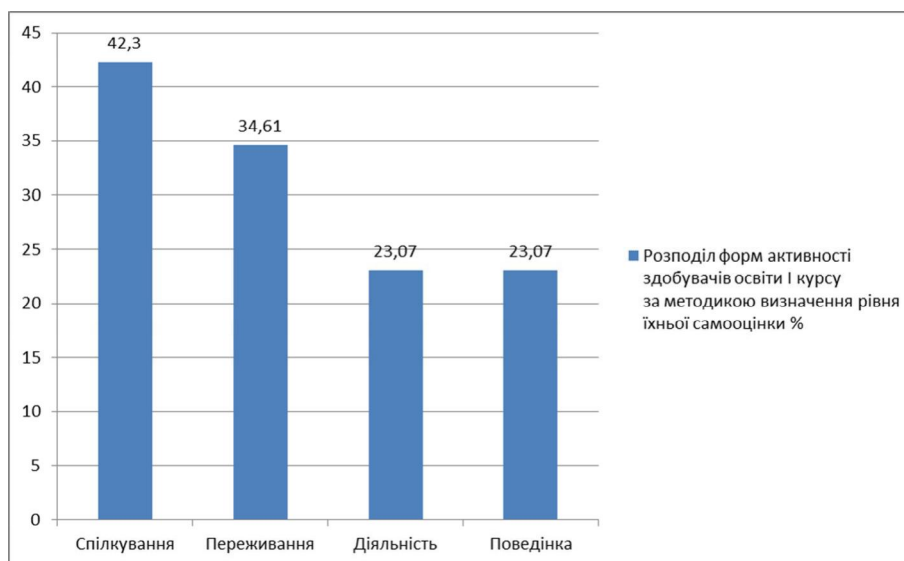

Рис. 3. Розподіл форм активності здобувачів освіти I курсу за методикою визначення рівня їхньої самооцінки

Як видно з рисунку 3, провідною формою активності студентів першого курсу освітнього рівня “бакалавр” є спілкування – дуже важливий компонент професійної діяльності майбутнього вчителя. Спілкування, пов’язане з такою особистісною якістю як комунікабельність, яка, на думку цих самих студентів, є необхідною для того, щоб успішно конкурувати на ринку праці.

У третини обстежених провідною формою активності були переживання. Можна припустити, що це пов’язано із процесом адаптації до нових умов навчання, а також з особистісними віковими та фізіологічними змінами.

Звертаючись до результатів обстеження студентів четвертого курсу освітнього рівня “бакалавр”, загальний рівень самооцінки коливався в межах від нижчого за середній до неадекватно високого.

Таблиця 4

Розподіл студентів IV курсу за різними формами активності

<i>Розподіл студентів IV курсу за різними формами активності</i>	
<i>Назва</i>	<i>%</i>
Спілкування	52,63
Переживання	26,31
Діяльність	15,78
Поведінка	5,26

Як видно з таблиці 4, більшість студентів (52,63%) четвертого курсу мають оптимально розвинену здатність до самооцінки. Серед них

26,32% виявили середній рівень самооцінки. Це ті студенти, які знають свої недоліки і прагнуть до самовдосконалення та саморозвитку.

Майже половина студентів (47,37%) мають неоптимальну самооцінку, причому 36,84% виявили неадекватно високий рівень самооцінки і тільки 10,53% – нижчий за середній (рис. 4).

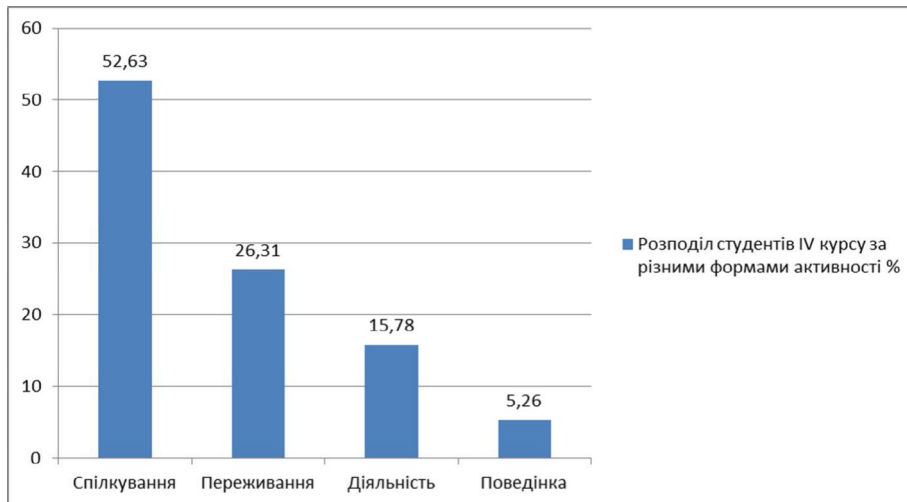

Рис. 4. Розподіл студентів IV курсу за різними формами активності

З даних рисунку видно, що провідною формою активності у студентів четвертого курсу також є спілкування. Але на відміну від першого курсу більше половини обстежених студентів проявляють активність у спілкуванні, сфера відчуттів та переживань має нижчий відсоток показників студентів першого курсу. Це теж може бути пов'язано з необхідністю постійного спілкування у тих, хто обирає професії типу “людина-людина”. Значний відсоток обстежених у такій сфері, як спілкування, говорить про наявність та сформованість комунікативних навичок. За проведеним анкетуванням 74,10% опитаних студентів цієї спеціальності вважають комунікабельність однією із якостей, необхідних конкурентоспроможному спеціалістові.

Більше половини студентів як першого, так і четвертого курсів, показали оптимальну самооцінку. Водночас є певні відмінності, якщо розглядати здатність до самооцінки студентів окремо за рівнями. Студенти першого курсу знаходяться ще у пошуку, їхні самооцінки дуже різноманітні. Вони коливаються у межах від низького до неадекватно високого рівня. 3,84% обстежених першого курсу мають низький рівень самооцінки. П'ята частина студентів першого курсу взагалі показали нижчий за середній рівень самооцінки. Порівню виявилось студентів із вищим за середній, високим та неадекватно високим рівнем самооцінки. У студентів четвертого курсу чітко простежується тенденція до зростання рівня самооцінки. Студентів із низьким рівнем самооцінки на четвертому курсі вже не було виявлено. Їхній рівень самооцінки, на відміну від першого курсу, зріс, але у процесі навчання студенти четвертого курсу майже на 14% показали зростання рівня самооцінки до неадекватно високого, що

може свідчити про те, що наявна модель навчання створює неправильне уявлення здобувачів освіти про пріоритети у житті та про їхні власні можливості щодо подолання життєвих проблем, навчання у ЗВО є для них занадто легким та не стимулює застосування їхніх здібностей у повному обсязі. Водночас четверта частина обстежених четвертого курсу має середній рівень самооцінки, який дає можливість свідчити про те, що ця частина студентів поважає себе, за цього визнає свої слабкі сторони і прагне самовдосконалюватися, чого не спостерігалось у студентів першого курсу.

Результати обстеження за сферами активності студентів першого та четвертого курсів показали, що провідною формою як у студентів першого, так і у студентів четвертого курсів, є спілкування. Можна вважати, що спілкування є частиною студентського життя. Значна частина студентів відвідують заняття заради спілкування з однолітками. Можна також припустити, що спілкування для студентів цієї спеціальності є провідною діяльністю у їхній майбутній професійній роботі, оскільки аналіз попередніх досліджень цієї категорії респондентів свідчив про необхідність наявності комунікативних навичок для успішної конкуренції на ринку праці.

Відсоток студентів з активністю у такій сфері, як переживання, знизився на четвертому курсі, що свідчить про більш успішну їхню адаптованість до умов навчання, а також про те, що для хвилювання та переживання немає жодних причин, адже для частини студентів четвертий курс є останнім у навчанні на відміну від студентів першого курсу, для яких навчання є початком нового етапу в житті.

Також знизилися показники за такими формами активності, як поведінка та діяльність. На четвертому курсі студентів не хвилюють питання, пов'язані з поведінкою, вони вже пристосувалися до умов та правил вузу, в якому навчаються, тому самоконтроль за поведінкою для них втрачає інтерес. В ідеалі студенти повинні бути активними в освітній діяльності. Низький показник обстежених, які обрали діяльність, як активну форму, може свідчити про незацікавленість та небажання вчитися, хоча на першому курсі майже кожен четвертий ще прагне до оволодіння професійними знаннями, на четвертому – до оволодіння знаннями прагне тільки кожний двадцятий з обстежених студентів. Мабуть, вони вже все знають і готові до наступного етапу – професійної діяльності.

Отже, можна зробити висновок, що у процесі навчання рівень самооцінки зростає. Більше з'являється студентів із його середнім рівнем, які знають свої недоліки і прагнуть до їхнього усунення і саморозвитку. Це може свідчити про достатній рівень стимулювання зусиль у навчанні саме для цієї категорії студентів. Але зростає й кількість студентів із неадекватно завищеним рівнем самооцінки. Наявний рівень навчання для такої категорії студентів є достатньо низьким, таким, що не сприяє розвитку та стимулюванню їхніх здібностей, не має проблемності у навчанні, яка б постійно стимулювала студентів до вирішення різноманітних навчальних завдань. При цьому тут доцільно говорити про те, що найбільший рівень конкурентоспроможності може бути

досягнутий при оптимальній самооцінці, як найбільш важливій умові, коли людина реально оцінює свої особистісні якості, ставить перед собою лише ті цілі, що вона спроможна досягти, доклавши до цього максимум зусиль, і в процесі досягнення цих цілей розвиває свої особистісні якості, здібності, накопичує корисний досвід і підвищує рівень свого професіоналізму.

На основі теоретичного та емпіричного аналізу формування самооцінки як складової поліструктурної професійної компетентності розроблено передумови формування позитивної самооцінки майбутніх учителів початкової школи. Зазначено, що самооцінка як складова конкурентоспроможності є однією із центральних потреб особистості – потребою у самоствердженні та намаганні знайти своє місце у житті; доведено, що від рівня сформованості самооцінки залежить результативність у здобутті професії, майбутнє працевлаштування.

Для того щоб управляти процесом професійного становлення конкурентоспроможного фахівця, необхідно визначитися у рівнях сформованості самооцінки, динаміки її розвитку та з'ясувати уявлення студентів про конкурентоспроможного педагога.

Відомо, що самооцінка – явище мінливе, не постійне, залежне від різних обставин та умов. Може бути оптимальною, адекватною своїм можливостям, поставленій меті діяльності та притаманна людям з високим або вищим за середній рівень самооцінки, або навпаки, суб'єктивно завищеною, а тому неадекватною самооцінкою, суто емоційною.

Невдачі ігноруються, неуспіх не визнається, а його наслідок приписується несприятливим обставинам. Поміченою є закономірність розвитку особистості: самооцінка підвищується при успішній активності особистості та знижується при невдачах адаптації людини до перепадів в її емоційному настрої. Вона набуває досвіду критичного ставлення до своїх успіхів і невдач.

Розвиток особистості ускладнюється у людей з постійно високою або постійно заниженою самооцінкою. В обох випадках знижується увага до самоконтролю за власною поведінкою, виникають внутрішні й зовнішні конфлікти і ситуації, неадекватність міжособистісних ставлень, деформації в багатоаспектних проявах рефлексивних процесів – “подвоєного, дзеркального взаємовідображення суб'єктів, змістом якого виступає відтворене копіювання поведінкових особливостей одним одного”.

Як правило, люди із неадекватно завищеною самооцінкою мотивовані до її підтримки своїми стремліннями, наполегливістю, впевненістю у позитивному результаті, схильністю до лідерства, високою вимогливістю до себе і не меншою до інших, припускаючи за цього не менше помилок, негараздів у спілкуванні, поведінці, діяльності, як і ті, що мають нижчий за середній і низький рівні самооцінки.

Із представлених результатів самооцінки особистістю самого себе, своїх можливостей, якостей й оцінного ставлення до себе інших, яке в психології визнається ядром особистості, важливим регулятором поведінки людини в соціумі, можна зробити певні висновки, які стануть надзвичайно цінними для

привернення уваги кожного, хто прагне і здатний до самовиявлення причин власної неадекватної поведінки, виникнення емоційних зривів, підвищеної тривожності та інших психічних негараздів у системі внутрішньо- і міжособистісних стосунків, небажаних оцінних думок чи суджень.

Щоб сформувати у людини здатність до самооцінки як рушійного фактора розвитку особистості, необхідно, по-перше, системно залучати її (учня, студента) до різних форм власної активності: спілкування, поведінки, діяльності, переживання; по-друге, пам'ятати, що в цих формах активності особистості вміння і потреба в самооцінці формується за умови співмірного впливу на неї результатів самооцінки і оцінювання її іншими у спільній активній діяльності, що супроводжується суб'єкт-суб'єктною взаємодією засобами спілкування, ставлень і переживань за сукупний продукт активних дій; по-третє, успішність самоорганізованих суб'єкт-суб'єктних дій та проявів кожної із сторін оцінюється крізь призму своєї ідентичності – почуття власної повноцінності, співпричетності до інших, віднайдення особистістю власного “Я”.

Комплексно до різних сфер життя мало хто здатний, оскільки одночасне здійснення усіх форм активності утруднене. Одні живуть у “світі людей” або у “замкненому світі”, інші – “у світі справ” або “світі почуттів”.

За показниками рівнів активності у різних формах діяльності здобувачів освіти першого і четвертого курсів спеціальності “Початкова освіта” дуже близькі, хоча вони наповнюються різним змістом, з різною мотивацією, неоднаковим рівнем адаптивного досвіду. Їх об'єднує комунікабельність як одна із базових для педагога властивостей, форм активності.

Звернення до конкретних показників розподілу студентів першого й четвертого курсів за різними формами активності дає можливість вибирати оптимальні для кожної групи здобувачів освіти види діяльності, розвиток яких стає психологічним підґрунтям формувати їх успішними у майбутній професійній діяльності, спираючись на рефлексивну й адаптивну функції навчання професії вчителя.

Використана література:

1. Бондар В. І., Шапошнікова І. М. Філософія і логіка критичного мислення людини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Випуск 41 (65). С. 3-10.
2. Бондар В., Шапошнікова І. Фахово-орієнтована спрямованість моніторингу як функції управління якістю підготовки вчителя. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8-9. С. 19-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2013_8-9_11
3. Савченко О., Парфьонов М. За високу ефективність навчально-виховного процесу: Республіканські педагогічні читання. м. Київ, 28-29 берез. *Початкова школа*. 1972. № 7. С. 94-95.
4. Красюк Л. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності: теоретичний аспект. *Гуманітарний вісник “Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди”* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 28. С. 157-160.
5. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Суми : Видавництво СумДПУ, 2020. 324 с.
6. Севастюк М. С. Становлення суб'єктності майбутнього вчителя початкової школи як фактору формування його професійної компетентності *Науковий часопис Національного педагогічного*

- університету імені М. П. Драгоманова. Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки : зб. наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 6. С. 174-179
7. Педагогічний словник / за редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. Київ : Педагогічна думка, 2001.
 8. Шапошнікова І. М. Практична підготовка вчителя початкової школи: проблеми і перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і методика виховної роботи.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 175-181.

References:

1. Bondar V. I., Shaposhnikova I. M. *Filosofia i lohika krytychnoho myslennia liudyny. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 12: Psykholohichni nauky.* Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2013. Vypusk 41 (65). S. 3-10.
2. Bondar V., Shaposhnikova I. Fakhovo-oriientovana spriamovanist monitorynhu yak funktsii upravlinnia yakistiu pidhotovky vchytelia. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat.* 2013. № 8-9. S. 19-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2013_8-9_11
3. Savchenko O., Parfonov M. Za vysoku efektyvnist navchalno-vykhovnoho protsesu: Respublik. ped. chytannia, m. Kyiv, 28-29 berez. / *Pochatkova shkola.* 1972. № 7. S. 94-95.
4. Krasiuk L. Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do pedahohichnoi diialnosti: teoretychnyi aspekt. *Humanitarnyi visnyk "Pereiaslav-Khmelnyskyi derzh. ped. un-t imeni Hryhoriia Skovorody"* : zb. nauk. pr. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2013. Vyp. 28. S. 157-160.
5. Kuzikova S. B. *Psykholohichni osnovy stanovlennia subiekta samorozvytku v yunatskomu vitsi. Monohrafiia.* Sumy : Vydavnytstvo SumDPU, 2020. 324 s.
6. *Pedahohichni slovnyk / za redaktsiieiu diisnoho chlena APN Ukrainy Yarmachenka M. D.* Kyiv : Pedahohichna dumka, 2001.
7. Sevastiuk M. S. Stanovlennia subiektnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly yak faktor formuvannia yoho profesiinoї kompetentnosti NAUKOVYI ChASOPYS Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 13. Problemy trudovoi ta profesiinoї pidhotovky : zb. naukovykh prats. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2010. Vyp. 6. S. 174-179
8. Shaposhnikova I. M. Praktychna pidhotovka vchytelia pochatkovoї shkoly: problemy i perspektyvy. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 17. Teoriiia i metodyka vykhovnoi roboty.* Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2010. S. 175-181.

SHAPOSHNIKOVA I. The role and place of self-evaluation in the teacher's self-development system.

The article examines the role of determining adequate self-esteem in the professional formation of a teacher. A teacher must not only be able to work on himself and improve himself, but also to notice his own shortcomings and eliminate them. Ways of forming optimal self-esteem that will help the student to adapt find a common language with others and show his positive qualities have been analyzed.

A scientific observation was conducted, as a result of which it was found that most students have optimal self-esteem, can be critical of themselves and quickly solve problems, focusing on their existing abilities. A much smaller number of education seekers could not evaluate themselves optimally, which indicates an inability to analyze their own actions, formed qualities, etc. This fact has a negative impact on the formation of a future professional, because the individual stops self-developing.

It is indicated that self-esteem is directly connected with self-management, since a teacher can work successfully only under the condition of comprehensive self-analysis, which will allow to quickly perform tasks, while using a creative approach.

The leading form of activity of the students of the "bachelor" level of education, which they master, is communication, which is explained by the specifics of the chosen profession. It is during communication that students get to know themselves and others, develop sociability, and learn to identify positive and negative human qualities. An equally important form of activity for first-year students is the experience caused by a change in the immediate environment, learning something new.

In the process of experiences, the individual begins to think about how to behave in a team, which leads to the formation of his own self-esteem. It has been proven that self-esteem can change depending on external and internal circumstances, which leads to the transformation of the life priorities of the future teacher in general.

Key words: *self-esteem, self-management, communication, experiences, activity.*

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-153.2022.20>

УДК 373.3.09:159.955(4)

Ostrovska M.

FORMATION OF CRITICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN DIMENSION OF EDUCATION

The paper deals with the forming of critical thinking education and upbringing in a modern school as a continuous psychological and pedagogical process, aimed at forming students with appropriate knowledge, culture and consciousness. In terms of reforming secondary education, the transition from a knowledgeable to a competent paradigm, considerable attention in these processes is given to primary school. Critical thinking is now one of the fashion trends in education. The fact that its development is one of the cross-cutting tasks of the educational process is also stated in the Concept of the New Ukrainian School.

But where to start? How to teach children to distinguish between fact and subjective vision, not to be manipulated? Our answer is to use methods of developing critical thinking during lessons. Critical thinking is a complex and multilevel phenomenon. To think critically means to freely use high-level mental strategies and operations to formulate sound conclusions and assessments, to make decisions.

From the pedagogical point of view, critical thinking is a set of mental operations characterized by human ability: analyze, compare, synthesize, evaluate information from any source; see problems, ask questions; make hypotheses and evaluate alternatives; make conscious choices, make decisions and justify them.

Key words: *education, competencies, primary school, critical thinking, values, European dimension of education.*

(статтю подано мовою оригіналу)

I. Introduction

Actuality of theme. Each individual's understanding of the laws of world development and the peculiarities of scientific and technological progress are determined and depend on the understanding of civilization in general and the socio-economic condition of modern countries. As a result, the knowledge, skills and abilities acquired by a person in the process of learning are constantly subjected to new tests, they should be constantly increased, improved and adjusted to the demands of practice. Accordingly, the process of thinking and practical actions of each person should be constantly improved and adapted to social change and new information [12, p. 12].

Formulation of the problem. Professional education in such conditions